

Nijaz Šukrić

PRINOVE RUKOPISA U GAZI HUSREVBEGOVOJ BIBLIOTECI

O Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu postoji danas dosta radova, počev od novinskih reportaža i članaka do ozbiljnih eseja i studija¹⁾, uklopljenih često u naučne radove, magistarske i doktorske teze.²⁾ Neki od ovih radova su, isključivo, posvećeni Biblioteci, njenom knjižnom fondu i njegovoj važnosti za muslimansku, ili opšte jugoslavensku kulturnu baštinu, dok se drugi odnose na bosanskohercegovačko, ili šire jugoslavensko bibliotekarstvo.

Dvije su stvari privlačile pažnju kulturnih radnika Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Prva je starost, vrijeme i mjesto njenog nastanka, te ličnost osnivača, a druga njen knjižni i bogati dokumentacioni sadržaj.³⁾ I jedna i druga njena vrijednost, bila je i ostala izazov istraživačima različitih naučnih disciplina. Ime Gazi Husrev-begove biblioteke ušlo je u sve značajnije jugoslavenske⁴⁾, pa i svjetske leksikone.^{5)*}

Bez obzira na motiv pri pisanju o Gazi Husrev-begovoj biblioteci ostaje činjenica da ona, od svog osnutka (1537.) do danas, vrši kulturnu misiju ne samo u Sarajevu, nego i mnogo šire.

Aktivnost Biblioteke se svodi na dvoje:

- a) muzejsko-arhivsku, kao čuvara značajnih kulturnih vrijednosti nastalih pisanom riječju na tri orijentalna (arapski, turski i persijski) i našem jeziku i
- b) svakodnevni rad i kontakt s ljudima od nauke.

1) Traljić, M.: Prilog bibliografiji o Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Anali G. Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, 1972., knj. 1/159-60.

2) Hadžiosmanović, L.: Biblioteke u BiH, 1878-1918. V. Masleša, Sarajevo, 1980.

3) Dobrača, K.: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Sarajevo, 1963., I, str. XI-XVIII, Spomenica G. Husrev-begove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932., str. 74-84, Truhelka, C.: Gazi Husrev-beg, njegov život i njegovo doba, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1912., br. 1 i 2.

4) Enciklopedija Jugoslavije, Leksikografski zavod, Zagreb, 1955., sv. 1/543.

5) The World of learning 1979-1980, 30-th Edition, Europa publications limitid, London, 1979., vol 11/1903.

Preko ove aktivnosti odvija se transmisija i kontinuitet misaone djelatnosti našeg čovjeka, kroz vjekove, i to ne samo ovog našeg, bosanskohercegovačkog kulturnog podneblja, nego i mnogo dalje.⁶⁾

Biblioteka ovakvim radom ispunjava i emanet svog osnivača, koji u svojoj vakfiji -zakladnici dade napisati: „Ostatak od gradnje Medrese neka se utroši u kupovinu vrijednih knjiga, koje će biti u upotrebi u školi, a mogu ih koristiti i drugi, zainteresovani za čitanje i prepisivanje.”⁷⁾

Kontinuitet uzajamnog odnosa čitaoca i knjige teče već vjekovima. Mnogi učenici i profesori Gazi Husrev-begove medrese, prepisivači i drugi, koji se okoristiše knjižnim fondom istoimene biblioteke, nakon kraćeg ili dužeg vremena vraćali su joj svoj dug. Činili su to kroz prosvjetnu i kulturnu djelatnost, usmenom ili pisanom riječi. Na nizu rukopisa, koji se danas nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, nalazimo da su napisani ili prepisani u Kuršumliji medresi (nekadašnji naziv za Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu), da su im vlasnici bili softe - učenici, ili muderisi - profesori medrese.⁸⁾

Od postojećih orijentalnih zbirki rukopisa u našoj zemlji⁹⁾, zbirka Gazi Husrev-begove biblioteke je jedna od najstarijih i po bogatstvu najraznovrsnija. Od svog osnutka knjižni fond Biblioteke je, uglavnom, baziran na uvakufljenju, sa rijetkim otkupljenjima, za razliku od sličnih zbirki na drugim mjestima.

Sadašnji rukopisni fond Biblioteke bi se mogao podijeliti na:

1. rukopise koji su uvakufljeni u doba Gazi Husrev-bega,
2. rukopise zavještane Biblioteci od drugih vakifa,
3. rukopise prenesene u Gazi Husrev-begovu biblioteku, iz drugih islamskih institucija i ustanova, također vakufi.

Zametak sadašnjeg rukopisnog fonda Biblioteke predstavljaju oni rukopisi koji su 1863. godine preneseni iz Kuršumlije medrese u posebne prostorije izgrađene uz munaru Begove džamije.¹⁰⁾ Koliki broj iz tog fonda rukopisa pripada vremenu samog osnivača, teško je danas utvrditi.¹¹⁾

Prema podacima koje nam pružaju Inventarne knjige Biblioteke (Stalni inventar, knj. I-III i Privremeni inventar, knj. I-II) u vremenu od 1537. do 1980. godine, rukopise svojih biblioteka uvakufilo je preko 120 privatnih lica, različitog društvenog statusa i zanimanja. Ovi legatori potiču iz raznih mjesta, gradova i sela Bosne i Hercegovine, a manje iz drugih pokrajina.¹²⁾

Ovom broju treba pridodati i sedamdesetpet islamskih institucija, koje su svoj knjižni fond, također vakuf, pripojile Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Takve institucije

6) Dobrača, Katalog...I/Uvod.

7) Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice, str. XXVIII.

8) Dobrača, Katalog... I, br. 298, 488, 512, 550, 610, 678-79, Katalog..., II, br. 819, 953.

9) Eren, I.: Prilozi bibliografiji objavljenih radova o orijentalnim bibliotekama u Jugoslaviji, Anali G. Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, 1974., knj. II-III, str. 249-258.

10) Traljić, M.: Hafizi-kutubi Gazi Husrev-begove biblioteke, Anali, G. Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, 1978., knj. V-VI, str. 45-46.

11) Dobrača, Katalog..., II, str. 734-735.

12) Zahvalnica Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, br. 31/79 (izdata Eminu Islamovskom iz Struge, SR Makeonija), br. 55/80 (izdata Koničanin Omer ef. iz Novog Pazara) i br. 150/80 (izdata Memić Jakub ef. iz Novog Pazara).

su na primjer: Šehdijina i Kantamirijina biblioteka iz Sarajeva, Karadžobegova i Muslibegovića iz Mostara, Elči Hadži Ibrahim-pašina iz Travnika, Hadži Halil efendijina iz Gračanice, te biblioteke ranijih medresa u Sarajevu, Foči, Travniku, Zvorniku, Bihaću, Počitelju i druge. Rukopisi su, također, donošeni iz džamija, mekteba, tekija i drugih islamskih ustanova spomenutih i drugih mjesta.

Podsticaj uvakfljenju, općenito, a knjiga posebno, kao nečeg naročito cijenjenog i dragog čovjeku, bila je i ostala želja svakog legatora, ili njegovih nasljednika, da se učini dobro i korisno djelo.¹³⁾

Međutim, apel za prikupljanje rukopisnog i arhivsko-dokumentacionog materijala, znao je poteći i od nekih kulturnih i javnih radnika kod nas, općenito, a posebno od odgovornih u Biblioteci.¹⁴⁾ Razlozi ovom su ležali u opasnosti od propadanja i nestanka mnogih vrijednih rukopisa i dokumenata (na orijentalnim i našem jeziku) usljed ljudskog nemara, ili nagrizanja zuba vremena.

Pojačan interes šire društvene zajednice, kao i Islamske zajednice, za izučavanje kulturne baštine naših naroda i narodnosti u periodu osmanske uprave u našim krajevima, dao je još veću važnost i odgovornost akciji prikupljanja rukopisa, jer se u njima krije bogata građa i podaci za naučna istraživanja. Ova aktivnost Gazi Husrev-begove biblioteke je zato pojačana u vremenu od 1977.-1980. godine i još traje. Zahvaljujući visokoj svijesti pojedinaca, kao i odzivu institucija Islamske zajednice u BiH (odbori i Starješinstvo IZ) u čijem su se vlasništvu nalazili rukopisi, akcija je urodila plodom.

U znak zahvale i priznanja G. Husrev-begova biblioteka je slijedeće ustanove i pojedince, uvrstila u svoje legatore-vakife i dodijelila im posebne zahvalnice:

A. Ustanove (odbori Islamske zajednice):

Banja Luka (49 rukopisa), Bijeljina (18), Bosanska Gradiška: Tekijska džamija (5) i džamija Obradovac (3), Bosanski Novi (8), Bratunac (3 rukopisa i fragmenti rukopisa), Brčko: džamija Stara Maoča (4), džamija Gornji Rahić (2 i fragmenti), Bugojno: džamija Sultan Ahmeda (7 i fragmenti) i džamija Gračanica (fragmenti rukopisa), Cazin (20 i fragmenti), džamija Tržac (fragmenti rukopisa), Čapljina (1), Doboj (3 i fragmenti) i džamija Mravići (8), Donji Vakuf: Baš džamija (2) i džamija Hadži Jusufa (4), Duvno (2 i fragmenti), Gornja Tuzla (8 i fragmenti), Gračanica: Odbor IZ (7), džamija Malešići (5 i fragmenti), džamija Vranovići (7 i fragmenti), Gradačac: Odbor IZ (11), džamija Husejnija (4), džamija Gornji Vučkovci (2 i fragmenti), Jablanica (5), Jajce (7), Janja (44 i fragmenti), Konjic (5 i fragmenti), Koraj: Čaršijska džamija (5 i 1 dokumenat), Kozarac (7), Livno (fragmenti rukopisa), Ljubuški (1), Maglaj: Kuršumlja džamija (25) i Sukijja džamija (10 i fragmenti), Mrkonjić Grad (42), Novi Šeher (1), Prnjavor (1), Puračić (6 i fragmenti), Sanski Most (31 i fragmenti), Sarajevo: džamija Timurhan Ali (fragmenti rukopisa), Stolac: Odbor IZ (41) i džamija Aladinići (2), Srebrenica (3 i fragmenti, 1 dokumenat), Travnik: Odbor IZ (154 i fragmenti), džamija Hadži Alibega Hasanpašića (30 džuzova Kur'ana, 1 rukopis i 6 levhi), džamija Turbe (3), džamija Karaula (54) i džamija Vitez (18), Trebinje (56 i fragmenti), Tešanj (56 i fragmenti, 1 dokumenat), Visoko: Odbor IZ (11), Tekija (7), džamija Pertac (7), džamija Buzići (5), džamija Seoča (1), džamija Mokronozi (5), Zenica: džamija Stranjani (8) i Žepče (13 rukopisa).

13) Spomenica G. Husrev-begove četiristogodišnjice, str. XXV-XVI, Bejtić, A.: Elči Hadži Ibrahim-pašin vakuf u Travniku, Sarajevo, 1942, str. 34.

14) Handžić, M.: Biblioteka H. Halil efendije u Gračanici, Kalendar - Gajret, Sarajevo, 1940. str. 194, Traljić, M.: Gazi Husrev-begova knjižnica pod upraviteljstvom H. Mehmeda Handžića, El Hidaja, Sarajevo, VIII/1944, br. 2-3, str. 92-95.

B. Privatna lica (vakifi):

Abdagić Bahrija hanuma - Donji Vakuf (5 rukopisa), Ahmić Alija - Zenica (1), Aličić Naila hanuma - Tuzla (1), Alihodžić hafiz Abdullah ef. - Banja Luka (1), Alihodžić Haki ef. - Teslić (11 i fragmenti), Alihodžić Mahmud ef. i Muhammed ef. - Bila - Travnik (17), Bektić Zakir - Sarajevo (10 i fragmenti), Bešić Idris - Gračanica (2 i fragmenti), Bišćević Zehra hanuma - Mostar (1 i 4 dokumenta), Bišić Zahid - Pojska, Zenica (8), Boručija Sakib Banja Luka (30), Budimlija hafiz Abdullah ef. - Bijeljina (2 i 2 dokumenta), Cvrčak Ahmed ef. - Novi Šeher (19), Čamdžić Ahmed - Krčevine, Zavidovići (2), Čandić hafiz Muharem ef. - Prnjavor (7), Čatić Muhamed ef. - Tešanj (7), Čolić Mustafa ef. - Jajce (1), Čoralić Hazim ef. - Cazin (1), Dedić Derviš - Dabovci, Vrbanjci (fragmenti rukopisa), Džumhur Zulfikar - Zuko - Konjic (14 i fragmenti), Efendira hafiz Salih ef. - Visoko (fragmenti), Grabčanović Mustafa - Bijeljina (2), Gušić Halima hanuma - Banja Luka (1), Hadžiahmetović Abdulkadir - Visoko (1), Hodžić Ibrahim ef. - Banja Luka (1), Hadžimejlić šejh Behaaddin ef. - Busovača (6 i fragmenti), Hajrić Mehmed - Buzići, Visoko (1), Handan Hajrija hanuma - Vrbanja, Banja Luka (4), Hasanbašić Hajrija hanuma - Kiseljak, Tuzla (2 i fragmenti), Hodžić hafiz Abdullah ef. - Gradačac (9), Hodžić hafiz Džemal ef. - Odžak (1), Hodžić Zulejha hanuma - Cazin (1), Hrستیć Džemal ef. - Gradačac (1), Islamovski Emin - Struga (200 i 400 dokumenata), Kadić Ahmed ef. - Donje Moštre - Visoko (1), Kapić Hasan - Počitelj (3), Karadža Muharem ef. - Bugojno (1), Kavazović hafiz Šemsudin ef. - Maoča - Brčko (7), Koničanin Omer ef. - Novi Pazar (1), Kovačević Šaban ef. - Izačić, Bihać (5 i 1 dokumenat), Kreso Mustafa - Fojnica (8), Kršić Adem ef. - Glamoč (1), Kulaglič Esmā hanuma - Bos. Kostajnica (fragmenti rukopisa), Kurdić Šefik - Jelah (fragmenti rukopisa), Mahmutović Mahmut - Čapljina (1), Marić-Mrndžić Fatima hanuma - Bivolje Brdo - Mostar (2), Mašković Ishak - Maglaj (2), Mehtić Halil - Donji Vakuf (2), Memić Ahmed ef. - Orašac - Kulen Vakuf (3), Memić Jakub ef. - Novi Pazar (19), Merdžanić Idris ef. - Odžak, Bugojno (10), Mujkić Ferhad ef. - Velika Kladuša (fragmenti rukopisa), Mulamehmedović Omer ef. - Jablanica (3), Nurikić Muhibi ef. - Gračanica (1), Nurikić prof. Tajib - Gračanica (2 i 2 dokumenta), Omanović Šehra hanuma - Bos. Petrovac (1), Omerdić Muharem ef. - Prusac (24 i fragmenti), Omerspahić Jusuf ef. - Visoko (1), Osmanbegović Džemal ef. - Donje Moštre, Visoko (3), Puška Fatima hanuma - Visoko (9), Rakman Ibrahim - Šije, Doboj (1), Redžepagić Muhammed ef. - Bihać (3), Rušidi Ismail ef. - Mutnik, Kozarac (fragmenti rukopisa), Sedić Ishak ef. - Dobro Selo, Bužim (1), Sedlarević Hamdija - Fojnica (1), Semić Fatima hanuma - Visoko (1), Semić Muhammed - Arnautovići, Visoko (1), Smajić Asim - Ljubuški (2 i 2 dokumenta), Smajilagić, Hasan - Buzići, Visoko (1), Spahić Sakib ef. - Pojska, Zenica (3), Šaljić Junus ef. - Jablanica (3), Šunjo Huso - Lokve, Domanovići (fragmenti rukopisa), Trnka Rabija hanuma - Konjic (1), Uzunović Šefika hanuma - Seonica, Konjic (fragmenti rukopisa), Vareniković Enver - Travnik (31 i fragmenti rukopisa).¹⁵⁾

TRAVNIČKA ZBIRKA RUKOPISA

Zanimljivu zbirku (559) u prinovama čine orijentalni rukopisi preneseni iz Travnika. Akciju prikupljanja ovih rukopisa započeo je još profesor H. M. Handžić (1940.), dok je bio bibliotekar i upravnik Gazi Husrev-begove biblioteke. Tom

15) O uvakufljenjima prije 1977. godine vidi: Hadžibajrić, F.: O inventarima knjigama Gazi Husrev-begove biblioteke, Anali, G. Husrevbegova biblioteka, Sarajevo, 1978., knj. V-VI, str. 57.

prilikom je, uglavnom, iz Fejzije (ranije Elči hadži Ibrahim-pašine) medrese u Travniku preneseno oko 300 rukopisa. Predmet njegova interesovanja i izbora bila su uglavnom djela domaćih autora.¹⁶⁾

U poratnom periodu, naročito u vremenu od 1977.-1980. godine, preneseno je još toliko. Prema bilješkama i privatnim i službenim pečatima na rukopisima, pripadali su, uglavnom, jednoj od tri travničke medrese:

- Elči hadži Ibrahim-pašinoj (docnije Fejziji) medresi, osnovanoj 1706. godine, Mehmed-paše Kukavice, osnovana prije 1760. godine i

- Mehmed-paše Mesihovića (Lončarica), osnovana prije 1767. godine.¹⁷⁾

Do prenosa u Gazi Husrev-begovu biblioteku rukopisi su bili pohranjeni u džamijama:

- Sulejmaniji (Šarena), Kadži Alibega Hasanpašića i Lončarici, te džamiji u Šumeću. Brigu o njima vodio je Odbor IZ Travnik.

Dodamo li ovom broju još i rukopise (75 komada) donesene iz džamije bliže okoline Travnika: Turbe, Karaula i Vitez, te dvije privatne zbirke, koje su poklonili Vareniković Enver (31 kom.) i braća Alihodžić Mahmud i Muhammed iz Bile (17 kom.), kao i one rukopise koji su razneseni, ili uništeni, kulturni život vezirskog grada Travnika nam se nešto više rasvjetljava.

Dio ovih rukopisa je obrađen i prezentiran domaćoj i stranoj kulturnoj javnosti preko štampanih Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke sv. I (1963.) i II (1979.), dok drugi, veći dio, čeka svoju obradu u svescima koji slijede.

Kad su 1979. godine počeli radovi na adaptaciji Sulejmanije džamije u Travniku, u inventaru, koji je pripadao nekadanjoj Fejziji medresi, službenici Odbora IZ pronašli su još 132 rukopisa, koji su u posljednji čas otrgnuti od uništenja i predati Gazi Husrev-begovoj biblioteci.¹⁸⁾

Zbirka se sastoji od dvadesetpet kodeksa (magn'a), od po dva i više traktata (risala), i stotinu sedam pojedinačnih djela. Nakon identifikacije ove zbirke, u broju od 178 naslova, uključujući tu i magmu'e, nalazimo da su zastupljene slijedeće znanosti: Kur'an (3 + 8 džuzova - dijelova Kur'ana), Prevodi Kur'ana na turski jezik (2), Nauka o čitanju Kur'ana (10 arapskih i 3 turska), Tefsir - komentar Kur'ana (3 arap.), Hadis - Tradicija (8 arap.), Dove (3 arap.), Akaid - Dogmatika (15 arap. i 1 tur.), Usuli fikh - Osnovi šeriatskog prava (2 arap.), Fikh - Islamsko pravo (43 arap. i 5 tur.), Ahlak i Waz - Etika i propovjedništvo (10 arap. i 1 tur.), Al Hikma - Filozofija (8 arap.), Al Euga - Filologija (32 arap. i 2 tursko-perzijska), Al Adab - Književnost (3 tur.-pers.), Tibb - Medicina (5 arap.), At Tabi'ijjat - Prirodne znanosti (10 arap. i 1 tur.).

Prema zastupljenim znanostima u zbirci, da se zaključiti da se radi o udžbenicima, ili pomoćnoj literaturi, koja se izučavala u medresama (srednjim i višim školama), tadašnje Osmanske carevine, pa i u našim krajevima, koji su bili u njenom sastavu.¹⁹⁾ Kako je jezik ovih rukopisa uglavnom arapski (156) to bi se moglo reći da je, bar knjiški, ovaj jezik preovladavao i u travničkim medresama.

16) Traljić, M. Gazi Husrev-begova knjižnica pod upraviteljstvom Hadži Mehmed ef. Handžića..., str. 94, isti: Hafizi-kutubi..., str. 50.

17) Bejtović, Elči Hadži Ibrahim-pašin vakuf..., str. 17-30, 36-37, isti: Podaci za kulturnu povijest vezirskog grada Travnika, Naše starine, Sarajevo, 1954., II, str. 152-154, i Kreševljaković H, i D. Korkut: Travnik (1464-1878.), Zavičajni muzej, Travnik, 1961., str. 88-89, 91-92.

18) Zahvalnica Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, br. 117/80, od 22.5.1980.

19) Baltaci, C.: XV-XVI airlarda Osmanlı medreseleri, İrfan matbaası, İstanbul, 1976., str. 37-42, i İnaldžik, H.: Osmansko carstvo SKZ, Beograd, 1974., str. 235-236, 242.

Među autorima ovih djela u zbirci, nalazimo i dvojicu naših ljudi. Prvi je Mustafa b. Jusuf el Mostari, poznat kao Šejh Jujo (1651-1707.), značajna ličnost intelektualne BiH XVII i XVIII stoljeća.

Bavio se je pedagoškim i naučno-istraživačkim radom u domenu orijentalno-islamskih znanosti, kao: fikh, usuli fikh, disciplinama arapskog jezika (sintaksa, stilistika i dr.), filozofija (posebno logika), dogmatika, leksikografija i propovjedništvo.²⁰⁾

Ovoj travničkoj zbirci pripadaju njegova dva djela:

1. Muhtagab al usul fi šarhi muntahasbi lusul (završeno 1110/1697. godine), komentar na usulsko-pravno djelo Muntahab, kog je napisao Muhammed b. Omar al Ahsiqati Husamuddin (umro 644/1247.).²⁾

2. Šarh aš' Šamsiyya al' musamma bi š' Šarh al gadid. Ovo je komentar na djelo aš' Šamsiyya iz logike od Nagmuddin Ali b. Omar al Qazwim al Katibi (675/1276.). Kako je djelo više puta komentarisano, Šejh Jujo je svoj komentar nazvao „Novi komentar na Šemsijju”. Djelo je napisao u Istanbulu. Sa pisanjem je započeo 13. safera 1101 (26 XI 1689. godine, a završio ga 17. gumade sam 1101/28.III 1960. god.)²¹⁾. Na rukopisu nema imena prepisivača, kao ni vremena prepisa. Istina, na početnom listu ima nečitka bilješka sa datumom 13. safer 1101. god., a to je datum početka pisanja djela. Na kraju rukopisa ima bilješka o smrti nekog Abdullah-bega, datirana 5. zulhigge 1101./10 IX 1690. godine. Po njoj bi se moglo zaključiti da je i prepis nastao nekoliko mjeseci po završetku originala.

Drugi naš pisac je Ahmed b. Muhammed el Mostari (umro 1190/1776. godine). Bio je dugo godina mostarski muftija. Kao rezultat njegovog šeriatsko-pravnog obrazovanja i rada, između ostalog, mu je i zbirka fetvi - pravnih mišljenja, poznata kao:

„Fatawa Ahmadiyya al Mostariyya”.

Sadržaj djela je dat u vidu pitanja i odgovora na neke šeriatsko-pravne probleme. Bilo je dosta popularno i služilo je kao pravni priručnik mnogim kadijama i muftijama Bosne i Hercegovine sve do kraja turske uprave u njoj 1878. godine.²²⁾ Ovo je razlog da na prepise ovog pravnog djela nailazimo često.

Na našem rukopisu nije naznačeno vrijeme prepisa ni ime prepisivača. Moguće da potječe iz XVIII stoljeća.

Profesor M. Handžić je iz Travnika, uglavnom donio djela domaćih pisaca, pa ne bi trebao zbnunjavati ovako mali broj domaćih autora u ovoj zbirci. Pri ovom bismo morali imati u vidu i činjenicu da su naši muslimani, uz vjeru, prihvatili i već razrađen sistem školstva, tadašnje osmanske imperije. Uz njega su pored predmeta stizali i određeni udžbenici i pomoćna literatura već afirmisanih autora. Kako u tom smislu nije bilo savremene podjele učenika po uzrastu i razredima, to se u naukovanju i školi, napredovalo prema odslušanom i pređenom udžbeniku, ili šire određenoj literaturi. Zato je bilo važno da se za predmete odrede udžbenici, i literatura, za svaki stadij, a djelimično i vrijeme potrebno da se odsluša.²³⁾ Ovo je bilo potrebno i zbog prelaza i

20) Šabanović, H.: Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Svjetlost, Sarajevo, 1973., str. 390-410.

21) Dobrača K., Katalog, II, str. 11-13, br. 803.

21) Šabanović, Književnost, str. 402-403.

22) Dobrača, Katalog, II, str. 806-813, br. 1774-1783, i Šabanović, Književnost, str. 481-483.

23) Baltaci, op. cit. str. 35-45.

nastavljanja školovanja iz jedne medrese u drugu, iz niže u višu, širom osmanske države.

U odnosu na autore djela, broj domaćih prepisivača je mnogo veći. Od pedesetpet identifikovanih prepisivača ove zbirke, dvadesetpet ih je, uz ime, stavilo i lokalno porijeklo: Travnik (Travničanin), Žepčevi, Mostari, Podgradi, ili je napisano ime mjesta odakle je prepisivač, gdje živi i gdje je prepis nastao, kao: Gornji Vakuf, Banja Luka, Travnik, Sarajevo, Mostar, selo Butiš kod Zenice itd.